УДК 37.015.3:159.922.8

Курицина М. О.
аспірантка кафедри психології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, вул. Пирогова, 9
e-mail: streylok@yandex.ua

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ НАСТАНОВЛЕНЬ У РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Статтю присвячено вивченню проблеми професійних настановлень у ранньому юнацькому віці. Виявлено особливості проявів типів професійних настановлень у старшокласників. Висвітлено результати експериментального дослідження динаміки розвитку типів професійних настановлень у ранній юності у період навчання в старших класах загальноосвітніх шкіл.
Ключові слова: професійні наставлення, типи професійних настановлень, професійне самовизначення, старшокласник, ранній юнацький вік.

Постановка проблеми. У сучасних умовах державотворення України одним із пріоритетних завдань системи освіти є професійне самовизначення молоді, успішність вирішення якого визначає активність самоствердження, досягнення високого рівня професіоналізму в обраній сфері діяльності. Особливо значущим для становлення професійного самовизначення є ранній юнацький вік, впродовж якого відбувається активне розмірковування над своїм майбутнім, придатністю до роботи у тій чи іншій сфері та попередній вибір майбутньої професії.

Професійному самовизначенню передує формування професійних настановлень, що інтегрує у собі ціннісне ставлення до світу, отриманий досвід та визначає характер домінування різних стратегій у вирішенні завдань професійного самовизначення. Тому проблема розвитку професійних настановлень у ранньому юнацькому віці потребує особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійних настанов у психолого-педагогічній літературі розглядається у роботах таких науковців, як А. К. Маркова, Є. О. Клімов, В. Є. Клочко, І. М. Кондаков, К. М. Левітан, Е. С. Чугунова та ін. Дослідниками професійна настанова розглядається в різних аспектах: як прагнення отримати спеціальну підготовку, оволодіти професією, досягнути в ній успіху, певного соціального статусу (А. К. Маркова [7]); готовність суб'єкта до виконання обов'язків, норм, функцій певної професійної ролі, що включає як позитивне ставлення до професійної діяльності, так і професійні уміння для здійснення цієї діяльності (К. М. Левітан [6]), активний вибір завдань та згідно з ними моделювання власної поведінки (І. М. Кондаков [5]).

Вагомий внесок у дослідження проблеми професійного самовизначення у раньому юнацькому віці зроблено вченими Л. І. Божович, В. І. Жуковською, Є. О. Клімовим, Л. О. Кравчук, І. В. Мерзляковим, В. А. Поля-

 © Курицина М. О., 2014

ковою, О. Е. Попович, С. Ф. Фроловою, А. Н. Чистяковою, П. А. Шавір, С. В. Шибанковою та ін.

Так, наприклад, самовизначення, як зазначає Л. І. Божович [1], є особистісним новоутворенням старшокласника, яке ґрунтується на стійких інтересах та прагненнях суб'єкта, що вже склалися; передбачає врахування власних можливостей та зовнішніх обставин; пов'язане зі світоглядом старшокласника, що формується, та з вибором професії.

Є. О. Клімов [4] також акцентує увагу на тому, що типовим для старшокласника є загострення потреби професійного самовизначення; вони стають спрямованими на професійне майбутнє, і ця спрямованість визначає усю систему взаємовідносин юнака з оточуючими ровесниками та дорослими.

Професійне самовизначення через призму готовності до вибору професії як стійку цілісну систему професійно важливих якостей особистості раннього юнацького віку (позитивне ставлення до майбутньої професії, наявність необхідних знань, умінь, навичок тощо) розглядає С. М. Чистякова [10].

Значна увага приділяється науковцями питанням профорієнтації старшокласників, покликанням якої є допомога віднаходження смислу майбутньої діяльності, сприяння професійному самовизначенню, зокрема, засобами індивідуально зорієнтованого профконсультування (М. М. Захаров, М. І. Калугін, І. Н. Назимов, А. Д. Сазонов, В. Д. Симоненко, О. Л. Туриніна, О. Б. Федоришин, В. В. Чебишева та ін.).

Водночас аналіз психолого-педагогічної літератури виявив відсутність спеціальних досліджень професійних настановлень у ранньому юнацькому віці. Тому **метою нашого дослідження** стало вивчення професійних настанов учнів старших класів. У дослідженні прийняло участь 70 учнів десятих та 80 учнів одинадцятих класів загальноосвітніх шкіл м. Києва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Із метою виявлення особливостей прояву типів професійних настановлень та розвитку їх динаміки у ранньому юнацькому віці ми використали «Опитувальник професійних настанов» І. М. Кондакова [5]. Зазначена методика дозволяє охарактеризувати професійні настановлення учнів старших класів за такими факторами (типами настановлень), як нерішучість у професійному виборі, оптимізм стосовно професійного вибору, самооцінка та залежність у здійсненні професійного вибору згідно з високим, середнім та низьким рівнями.

Прослідкуємо детальніше динаміку змін кожного із типів професійних настановлень в учнів раннього юнацького віку у період навчання у старших класах загальноосвітніх шкіл.

Кількісний аналіз отриманих результатів дослідження показав, що високий рівень нерішучості у професійному виборі виявляє половина (50,0 %) десятикласників, яким притаманна відсутність чітких уявлень і критеріїв стосовно професійного розвитку, погана поінформованість про світ професій. Середній рівень нерішучості у професійному виборі мають 20,0 % опитуваних десятикласників та лише 30,0 % учнів десятих класів характеризуються низьким рівнем нерішучості та впевненості у професійному виборі.

Значно зростає відсоток досліджуваних старшокласників-випускників, що виявляють низький рівень нерішучості у професійному виборі (на

32,5 %) і становить 62,5 %, та значно підвищується середній рівень (на 5,0 %) і становить 25,0 %; а також значно знижується кількість досліджуваних (на 37,5 %) із високим рівнем нерішучості у професійному виборі та становить 12,5 % (табл. 2). Таким чином, в учнів раннього юнацького віку впродовж навчання у старшій школі відбувається значна динаміка рішучості стосовно професійного вибору. Одинадцятикласники почувають себе набагато впевненіше, рішучіше стосовно питань майбутньої професії, аніж десятикласники, мають більш чіткіші уявлення та критерії стосовно професійного розвитку та кращу поінформованість про світ професій.

Таблиця 2

Динаміка розвитку нерішучості професійного вибору як типу професійних настановлень учнів раннього юнацького віку (у %)

Рівні нерішучості професійного вибору	Нерішучість професійного вибору		
	Учні 10-го класу	Учні 11-го класу	Різниця
Високий	50,0	12,5	–37,5
Середній	20,0	25,0	5
Низький	30,0	62,5	32,5

Наступний тип професійних настановлень — раціоналізм професійного вибору.

Аналіз отриманих даних свідчить про переважання раціоналізму професійного вибору серед учнів десятих класів. Високий рівень раціоналізму професійного вибору виявлено у 60,0 % опитаних десятикласників, яким властиві ґрунтовність, раціоналізм, розсудливість, готовність діяти за планом, після ґрунтовних роздумів, а не імпульсивно; 30,0 % досліджуваних десятикласників характеризується середнім рівнем раціоналізму професійного вибору, та лише 10,0 % — низьким (табл. 3).

Дещо критичнішою ситуація стає стосовно показників раціоналізму професійного вибору учнів одинадцятих класів, адже до моменту випуску зі школи різко зменшується кількість учнів раннього юнацького віку із високим рівнем раціоналізму професійного вибору (на 30,0 %) і стає 30,0 %, та відповідно збільшуються групи учнів із середнім (на 17,5 %) та низьким (на 12,5 %) рівнями вказаного типу професійних настановлень — до 47,5 % та 22,5 % відповідно. Таким чином, одинадцятискласники дещо імпульсивніше та не досить обґрунтовано ставляться до питань професійного самовизначення, аніж десятикласники.

Таблиця 3

Динаміка розвитку раціоналізму професійного вибору як типу професійних настановлень учнів раннього юнацького віку (у %)

Рівні раціоналізму професійного вибору	Раціоналізм професійного вибору		
	Учні 10-го класу	Учні 11-го класу	Різниця
Високий	60,0	30,0	–30
Середній	30,0	47,5	17,5
Низький	10,0	22,5	12,5

Як демонструє аналіз отриманих даних, низький рівень оптимізму професійного вибору виявляє 40,0 % опитаних десятикласників, яким притаманний реалізм професійного вибору; 30,0 % мають середній рівень, та ще 30,0 % (табл. 4) характеризуються високим рівнем оптимізму професійного вибору, який пов'язаний із ідеалізацією, «юнацьким максималізмом», почуттям власної обраності, з упевненістю, що абсолютно всі проблеми можна дуже легко вирішити.

Таблиця 4

Динаміка розвитку оптимізму стосовно професійного вибору як типу професійних настановлень учнів раннього юнацького віку (у %)

Рівні оптимізму стосовно професійного вибору	Оптимізм стосовно професійного вибору		
	Учні 10-го класу	Учні 11-го класу	Різниця
Високий	30,0	27,5	–2,5
Середній	30,0	35,0	5
Низький	40,0	37,5	–2,5

До періоду закінчення навчання у загальноосвітній школі показники рівнів даного типу професійних настановлень учнів раннього юнацького віку змінюються не значно. А саме, лише на 5,0 % у одинадцятикласників зростає рівень оптимізму стосовно професійного вибору і стає 35,0 %, за рахунок зниження показників високого та середнього рівнів на 2,5 %, та стає 27,5 % та 37,5 % відповідно.

Кількісний аналіз отриманих даних засвідчує, що половина (50,0 %) (табл. 5) опитаних десятикласників має середній рівень самооцінки можливостей професійного вибору як типу професійних настановлень, що, на нашу думку, є оптимальним. Водночас інша половина досліджуваних розподілилася відповідно високого (40,0 %) та низького (10,0 %) рівнів самооцінки як типу професійних настановлень. Учні десятих класів із високим рівнем самооцінки можливостей професійного вибору характеризуються завищеною самооцінкою, вірою у власні сили та здібності, надмірною довірою до власних суб'єктивних вражень, завзятістю та готовністю до подолання труднощів. Для респондентів із низьким рівнем зазначеного типу професійних настановлень властиві, навпаки, занижена самооцінка та наявність невдалого досвіду вирішення життєвих завдань.

Таблиця 5

Динаміка розвитку самооцінки професійного вибору як типу професійних настановлень учнів раннього юнацького віку (у %)

Рівні самооцінки професійного вибору	Самооцінка професійного вибору		
	Учні 10-го класу	Учні 11-го класу	Різниця
Високий	40,0	30,0	–10
Середній	50,0	42,5	–7,5
Низький	10,0	27,5	17,5

Порівняльна характеристика за даним типом професійних настановлень свідчить, що кількість учнів одинадцятих класів, які виявляють середній

рівень самооцінки, зменшується на 7,5 % та становить 42, % %, що є не досить сприятливою ситуацію. Попри те, що знижується кількість учнів одинадцятих класів на 10,0 % із високим рівнем самооцінки, що становить 30,0 %, суттєво підвищується кількість опитуваних одинадцятикласників із низьким рівнем самооцінки (на 17,5 %), що становить 27,5 %.

Аналіз отриманих даних свідчить про переважання в учнів десятих класів середнього рівня залежності професійного вибору, зафіксованого у 60,0 % (табл. 6) респондентів, яких характеризує не достатня самостійність та соціальна зрілість, ситуативна податливість та залежність від інших. Високий рівень залежності у професійному виборі має незначна кількість десятикласників — 10,0 %, та низький рівень простежується у 30,0 % опитуваних.

Таблиця 6

Динаміка розвитку залежності професійного вибору як типу професійних настановлень учнів раннього юнацького віку (у %)

Рівні залежності професійного вибору	Залежність професійного вибору		
	Учні 10-го класу	Учні 11-го класу	Різниця
Високий	10,0	7,5	–2,5
Середній	60,0	30,0	–30
Низький	30,0	62,5	32,5

Порівняльний аналіз отриманих даних засвідчує, що серед учнів одинадцятих класів значно зростає (на 32,5 %) низький рівень залежності професійного вибору та становить 62,5 %. Натомість на 2,5 % зменшується представленість високого рівня та на 30,0 % — середнього рівня залежності професійного вибору, що становить 7,5 % та 30,0 % відповідно. Таким чином, для учнів раннього юнацького віку притаманна позитивна динаміка незалежності професійного вибору, оскільки одинадцятикласники вирізняються більшою незалежністю і самостійністю професійного вибору порівняно із десятикласниками.

Висновки. Таким чином, учні десятих класів здебільшого виявляють високий рівень нерішучості у професійному виборі, який характеризується відсутністю чітких уявлень і критеріїв стосовно професійного розвитку, поганою поінформованістю про світ професій; високий рівень раціоналізму професійного вибору, для якого властиві ґрунтовність, раціоналізм, розсудливість, готовність діяти за планом, після ґрунтовних роздумів, а не імпульсивно; низький рівень оптимізму професійного вибору; середній рівень залежності професійного вибору, що виявляється у недостатній самостійності та соціальній зрілості, ситуативній податливості та залежності від інших.

Одинадцятикласників характеризує здебільшого низький рівень нерішучості професійного вибору, що виявляється у впевненості, рішучості стосовно питань майбутньої професії, наявності чітких уявлень та критеріїв стосовно професійного розвитку та поінформованості про світ професій; середнім рівнем раціоналізму професійного вибору, для якого притаманне дещо імпульсивне та не досить обґрунтоване ставлення до питань профе-

сійного самовизначення; низький рівень оптимізму професійного вибору та низький рівень залежності професійного вибору.

Аналіз динаміки професійних настановлень учнів раннього юнацького віку свідчить про нерівномірність та суперечливість їх розвитку впродовж навчання у старших класах загальноосвітньої школи. Попри те, що в юнаків та юнок підвищується рішучість та самостійність стосовно професійного вибору, практично не відбувається змін в настановленнях оптимізму професійного вибору та у більшості відповідає низькому рівню, а також знижуються рівні настановлень раціоналізму професійного вибору та самооцінки. На нашу думку, це свідчить про недостаню ефективність навчально-виховного процесу з точки зору розвитку професійних настановлень у ранньому юнацькому віці, що визначають успішність професійного самовизначення старшокласника.

Перспективи подальших досліджень. Виявлені особливості прояву типів професійних настановлень, суперечливість та нерівномірність динаміки їх розвитку зумовлюють пошук шляхів оптимізації формування професійних настановлень в учнів раннього юнацького віку у навчально-виховному процесі, однак розв'язання цього завдання вимагає вивчення чинників їх розвитку, вплив на які, на нашу думку, сприятиме оптимізації та гармонізації рівнів професійних настановлень. У зазначеному напрямі вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел та літератури

1. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Воросы психологии. — 1979. — № 4. — С. 23–33.
2. Захаров М. М. Профессиональная ориентация школьников / М. М. Захаров. — М.: Просвещение, 1989. — 164 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. — М.: ИПП, 1996. — 400 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. — М.: Академия, 2004. — 304 с.
5. Кондаков И. М. Диагностика профессиональных установок подростков / И. М. Кондаков // Вопросы психологии. — 1997. — № 2. — С.122–130.
6. Левитан К. М. Профессиональное развитие личности педагога в послевузовский период : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / К. М. Левитан. — Екатеринбург, 1993. — 393 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма. / А. К. Маркова. — М., 1996. — 309 с.
8. Туриніна О. Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних педкласів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. Л. Туриніна. — К., 1998. — 178 с.
9. Федоришин Б. А. Профконсультационная работа со старшеклассниками. — К.: Рад.школа, 1980. — 160 с.
10. Чистякова С. Н. Образовательно-профессиональное самоопределение / С. Н. Чистякова, Н. Ф. Родичев. — М.: Педагогический университет, 2007. — 150 с.

References

1. Bozhovy'ch L. Y'. Jetapy formy'rovany'ja ly'chnosty' v ontogeneze / L. Y'. Bozhovy'ch // Vorosy psy'hology'y'. — 1979. — #4. — S. 23–33.
2. Zaharov M. M. Professy'onal'naja ory'entacy'ja shkol'ny'kov / M. M. Zaharov. — M.: Prosveshheny'e, 1989. — 164 s.
3. Kly'mov E. A. Psy'hology'ja professy'onala. / E. A. Kly'mov. — M.: Y'PP, 1996. — 400 s.

4. Kly'mov E. A. Psy'hology'ja professy'onal'nogo samoopredeleny'ja. / E. A. Kly'mov. — M.: Akademy'ja, 2004. — 304 s.
5. Kondakov Y'.M. Dy'agnosty'ka professy'onal'nyh ustanovok podrostkov / Y'.M. Kondakov // Voprosy psy'hology'y'. — #2. — 1997. — S. 122–130.
6. Levy'tan K. M. Professy'onal'noe razvy'ty'e ly'chnosty' pedagoga v poslevuzovsky'j pery'od : Dy's. doktora ped. nauk : 13.00.01 / K. M. Levy'tan. — Ekatery'nburg, 1993. — 393 s.
7. Markova A. K. Psy'hology'ja professy'onaly'zma. / A. K. Markova. — M., 1996. — 309 s.
8. Tury'nina O. L. Psy'hologichni osobly'vosti profesijnogo samovy'znachennja uchniv profil'ny'h pedklasiv : dy's. ... kandy'data psy'hol. nauk : 19.00.07 / O. L. Tury'nina. — K., 1998. — 178 s.
9. Fedory'shy'n B. A. Profkonsul'tacy'onnaja rabota so starsheklassny'kamy'. — K.: Rad. shkola, 1980. — 160 s.
10. Chy'stjakova S. N. Obrazovatel'no-professy'onal'noe samoopredeleny'e. / S. N. Chy'stjakova, N. F. Rody'chev. — M.: Pedagogy'chesky'j uny'versy'tet, 2007. — 150 s.

М. А. Курицина
аспирантка кафедры психологии Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УСТАНОВОК В РАННЕМ ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

Резюме

Статья посвящена изучению проблемы профессиональных установок в раннем юношеском возрасте. Выявлены особенности проявления типов профессиональных установок у старшеклассников. Представлены результаты экспериментального исследования динамики развития типов профессиональных установок в раннем юношеском возрасте в период обучения в старших классах общеобразовательных школ.

Ключевые слова: профессиональные установки, типы профессиональных установок, профессиональное самоопределение, старшеклассник, ранний юношеский возраст.

M. Kurizyna
postgraduate student of the department of psychology of National Pedagogical Dragomanov University

CAREER EXPLORATION IN EARLY ADOLESCENTS

Abstract

The article is devoted the study of problem of the professional settings in early youth age.Professional setting as a ready condition to realization of own professional activity comes forward one of psychological pre- conditions of professional self- determination of senior pupils. Exactly following setting personality perceives a situation determines the attitude toward reality puts aims and elects the proper method of actions.

Found out the features of displays of types of the professional settings in senior pupils: an indecision in the professional choice, self — appraisal and dependence, in realization of professional.

It is set that the students of tenth classes mostly find out the high level of indecision in a professional choice high level of rationalism of the professional choice low

level of optimism and middle level of dependence of professional choice. The students of eleventh classes are characterized mostly by the low level of indecision of the professional choice the middle level of rationalism of professional choice low level of optimism of the professional choice and low level of dependence of professional choice.

The result of experimental research of dynamics of development of types the professional settings are reflected in early youth in a period studies in the higher forms of general schools. It is set that dynamics of development of the professional settings of students to early youth age has uneven and contradictory character.

Without regard to that for youths and girls a decision and independence in increased in relation to a professional choice that in majority answers a low level and also the levels of settings of rationalism of professional choice and self — appraisal do down.

Key words: career exploration, types of career exploration, professional self-determination, senior pupil, early adolescence.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2014